

THE CONTEMPORARY SOCIOLOGICAL DISCOURSE IN THE SOCIOLOGY

Sonya B. Ilieva

ABSTRACT: *Contemporary Bulgarian socialism is a continuation of Marxist-Leninist sociology, which develops within the totalitarian state. But it is institutionalized in this period, which is why it should not be rejected altogether. It has been created by sociologists, who have their considerable justification of sociology as a science - Iliya Yanulov, Zhivko Oshavkov, Stoyan Mihaylorov and others. A whole bunch of Marxist-Leninists continue to work after 1989 in the democratic paradigm of sociology. Their contribution to the development of science in the new social conditions is: the study of contemporary societies, the essence, the direction, trends, the forces and stages of social dynamics, the different types of factors in social development, processes of globalization and their impact on national states and regional processes and many. etc.*

KEY WORDS: *sociology, social processes, social dynamics, empirical sociological research, classes, social reality, social sciences, socio-economic formation, social ventures*

Изследването е финансирано по вътрешноуниверситетски проект № РД-08-131/07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Когато се говори за българска социология трябва да се имат пред вид три важни факта:

1. Огюст Конт създава теорията за своята нова наука – Социология през 1837 г., а само 31 г. по-късно, през 1868 г., българинът Любен Каравелов употребява термина “социология” и прави социологически анализ на обществото. И това се случва в поробена България, чиито контакти с Европа са ограничени. Това се случва, когато европейските социални мислители и философи се колебаят да приемат новата наука или пък я оспорват.

2. По време на властващата в науката и обществото марксистко-ленинска парадигма във времето на т.нар. социализъм, социологията като самостоятелна наука в рамките на социалистическия блок е утвърдена от българския учен Живко Ошавков и последващото създаване на Българско социологическо дружество в България през 1959 г. Това е равно на идеологически подвиг, тъй като в страните от социалистическия блок, включително и в България социологията по това време е забранена.

3. *Съвременната българска социология не може да се разглежда без предходната ѝ марксистко-ленинска парадигма, тъй като науката се институционализира в периода на тоталитарната държава, а след 1989 г. започва да се развива в рамките на демократичните промени в България и започва да функционира нейната демократична парадигма.*

Развитие на социологията в рамките на марксистко–ленинската доктрина

След Първата световна война социологията като наука е поставена на изпитание. Това е период, в който болшевишката партия начело с Владимир Улянаов – Ленин изграждат социализъм в Русия и самата държава е назована Съвет на Съветските социалистически републики – СССР. Българската социология в това време не остава встрани от тези исторически събития, тя откликва на тях, поради което марксистката парадигма в социологията се представя като марксистко-ленинска. Преформулирането на световния дневен след Втората световна война (1939-1945), в страни развиващи се според принципите на марксизма–ленинизма, които възпроизвеждат ставащото в СССР, започват процеси за пренастройване на всички научни области по посока на тази доктрина. Този процес най-вече е представен в творчеството на Т. Павлов, С. Гановски, И. Янулов, Ж. Ошавков, С. Михайлов и др.

ИЛИЯ ЯНУЛОВ (1880–1962) в своята социологическа теория обхваща различни структури и процеси на българската социална действителност, като много често той ги съпоставя със ситуациите в други европейски страни. Теоретичните му анализи и обобщения са изградени въз основа на провеждани от него емпирични социологически проучвания, като по този начин оставя името си като един от родоначалниците на емпиричното социологическо познание в България. В периода след 1898 г. и следващите 30 години провежда над двадесет емпирични изследвания. Най-големи са заслугите му за теоретичното обосноваване на пряката анкета и методите за изучаване на престъпността.

Предмет на неговите проучвания е преди всичко: социалният статус на работническата класа в страната (ватмани, печатари, килимарки и др.); социални и възрастови категории, по-конкретно свързани с децата и учещата се младеж; антиобществените прояви (престъпност, самоубийство и убийство, изоставени деца и др.)

В резултат на емпиричните проучвания И. Янулов написва много научни публикации, студии по социология на правото, социално дело и др.[1]

ТОДОР ПАВЛОВ (1890–1977) дефинира *социологията като наука за структурата и структурната закономерност на обществената действителност*. В своето творчество той отделя значително внимание за изясняването на редица принципни проблеми на социологическото познание, на неговите методи, значение и др.

Взаимоотношението между историческия материализъм и марксистката социология е фундаментално разбиране в социологическата теория на Т. Павлов. Основната точка в тази конструкция е съсредоточена в разбирането му, че двете науки имат един и същ обект за изучаване – обществото, но те се различават по степен на общност, по предмет, по начин на проучване и по задачи: *Историческият материализъм* е най-обща теория, философия и метод за изучаване на обществото, логика, диалектика и гносеология на социалните промени, включително и за социологията; поради това той има философско-методологическа роля за всички обществени науки, включително и за социологията. *Социологията* има за предмет структурата и структурните закономерности на обществото и неговата динамика, общите и най-общите понятия и категории, и като такава е най-обща, но не философска наука за обществото; тя дава на историческия материализъм конкретен материал за структурата, динамиката и развитието на историята; тя е негова най-обща частнонаучна база.

Т. Павлов поставя на теоретичен анализ и проблемът за отношението между *социологията и другите обществени науки*. Според него социологията е най-обща от всички обществени науки, но не е сбор от техните принципи, закони и категории. Тя се основава на постиженията от всички останали науки за обществото, които са едни от нейните косвени извори. От своя страна в качеството си на най-обща нефилософска наука за социума тя има методологическо значение на по-ниско равнище от философията на историята за всички други социални науки, които изучават отделни негови страни [11], [1], [12].

САВА ГАНОВСКИ (1897–1993) обяснява *произходът на обществото* в духа на Ф. Енгелс и критикувайки едностранчивото тълкуване на Дарвин. Той не отрича ролята на биологичните изменения в началото на очовечаването на маймуните, но според него в този процес са налице и социални сили – трудът и езикът. Социалната динамика той разбира като закономерен процес, в основата на който стои диалектиката на производителните сили и производствените отношения. Редом с тях обаче в този процес второстепенна роля имат и други фактори: природна среда; биологични дадености (расова принадлежност, наследственост и др.); психични особености; нравствени качества и др.

Обществото и неговото развитие - С. Гановски анализира проблемите на типа общество, от гледна точка на *категорията общественно-историческа (икономическа) формация*. Тя според него е основна за социологията даваща правилното научно разбиране на обществото, указва пътя към обективното научно обобщение на социалните явления, към откриване на материалните условия на историческия процес. Чрез нея се разкриват специфичните отлики на обществото от природата, качествено своеобразие на обществения живот и закономерния ход на историческото развитие. Тя дава възможност да се разкрият истинските корени на идейните подбуди на хората в тяхната материална практика. През призмата на тази категория могат да се видят формите на общественото съзнание отражението на общественото битие [1], [12].

ЖИВКО ОШАВКОВ (1913–1982) е ученият, който се свързва с признаването на социологията в рамките на марксизма-ленинизма, което става след обсъждане на ръкописа му “Историческият материализъм и социологията” (впоследствие публикуван като монография). В това научно произведение се проследява закономерния процес на отделяне на частнонаучните знания от философията, за да се приложи този принцип и за социологията, като в същото време се отстоява философския характер на историческия материализъм.

Според Ж. Ошавков обществото се диференцира върху върху основата на критерия *основни човешки дейности за задоволяване на основни човешки потребности*. Тези дейности са необходими за развитието на самото общество, за неговото съществуване, функциониране и развитие. От тази гледна точка *четири са компонентите на социологическата структура на обществото*: 1.материално производство; 2.възпроизводство на човешките индивиди като обществени същества; 3.обществено управление; 4.духовно производство и комуникации.

Основавайки се на това твърдение Ж. Ошавков *формулира същността на социологията като наука* – тя изучава най-общите закони на структурата, функционирането и развитието на обществото като цялостна система и на всички социални структури и процеси през призмата на взаимодействието между основните компоненти на социологическата структура. Това означава, че според Ж. Ошавков социологията се интересува от обществото като цялостна система и от всеки социален феномен като елемент на тази система.

Както всяка наука, така и социологията има свои специфични закони, които принципно се свеждат до трайните повтарящите се взаимодействия между компонентите на социологическата структура на обществото. Същността и спецификата на *социологическите закони* Ж. Ошавков определя като закони на функционирането и саморазвитието на обществения организъм. Това са онези обществени закони, които действат в една или във всички обществени формации и изразяват съществените, необходимите, повтарящите се взаимодействия между основните страни и между главните области на обществения живот, както и между различните социални съвкупности в тяхната цялост [8], [9], [10], [1], [12] .

СТОЯН МИХАЙЛОВ (р. 1930) поставя на разглеждане в творчеството си теоретико-методологически и общо-социологически проблеми. Според него, социологията изучава най-общите закони за структурата, развитието и функционирането на обществото като цялостна система и на всички структури и процеси през призмата на взаимодействието между основните компоненти на социологическата структура. Т.е. социологията се интересува от *обществото като цялостна система* и от всеки социален феномен като елемент на тази система.

Социологическата структура е динамична категория, според С. Михайлов. Нейният динамизъм се извежда от три предпоставки, които имат аксиоматичен характер: 1.субект на всяко общество са хората, които сами създават средства за задоволяване на потребностите си; 2.хората винаги действат в по-големи или по-малки общности, обединени от необходимими връзки и отношения помежду си; 3.потребностите на хората не могат да се задоволят веднъж завинаги, а постоянно се възобновяват като правило, на по-високо равнище.

Основно свойство на обществото е неговото саморазвитие, което от своя страна включва и е резултат от взаимодействието на два всеобщи процеса: 1.процес на производство на материални и духовни блага; 2.процес на потребление на материални и духовни блага;

Във връзка с това социологическата система съдържа краен брой основни сфери и главни области, които представляват специфични човешки дейности – т.е. *динамизмът е вътрешно присъщ на социологическата система*.

Пълната класификация на социологическата система включва, според С Михайлов: обществото като цяло; отделната страна (държава); обществената група – класа, трудов колектив, семейство и др.

През 1985 г. Стоян Михайлов проблематизира и *категорията социални отдушници*. Според него, това е особена функция на дадено обществено явление или социална форма (средство) за изразходване на натрупана в по-голяма или по-малка част от населението социално-психическа енергия на недоволство от определени потребности. Възможността и необходимостта от социалните отдушници възниква там и дотолкова, където съществува източник на недоволство и незадоволеност, който не може да се премахне – завинаги или за определен период Ролята на социални отдушници могат да играят различни обществени явления – от социалната демагогия до запаянковщината и хобитата на отделните хора.

В огромното творчество на Стоян Михайлов се очертават и други различни познавателни кръгове, като например проблематика свързана с емпиричните социологически изследвания, оптималното функциониране на социалното управление, личността като специфична социологическа система и др. [5], [6], [7], [1], [11].

В полето на марксисто-ленинската доктрина творят още значими български социолози като Жак Натан, Димитър Димитров, Чавдар Кюранов, Петко Симеонов, Петър-Емил Митев, Минчо Семов, Иванка Съикова, Георги Фотев, Максим Мизов, Нико Яхиел, Венец Цонев, Николай Тилкиджиев, Веска Кожухарова, Захари Стайков, Николай Генов, Духомир Минев, Саша Тодорова, Здравка Тонева, Атанас Атанасов и др. По-голямата част от тях продължават да работят в демократичната парадигма, пренастройвайки своята отправна гледна точка в социологията.

Българската социология в орбитите на демократичните промени след 1989 г.

Съвременният период на социологическото познание започва се „пренастройва” към социалната трансформация от тоталитаризъм към демокрация, като стремежът е да се обхванат синтетично основните измерения в български контекст след 1989 г. Започва постепенно еманципиране от задължителните до тази година догми на марксизма-ленинизма. Това се показва чрез проблематизиране на прехода като идеология и практика на социална трансформация, която от гледна точка на социологическата продуктивност се разглежда като процес на качествено преобразуване и динамизиране на механизмите и ресурсите за социална промяна. Теоретичните и емпиричните изследвания се насочват към дискутиране на основните напрежения и противоречия, задвижващи или спиращи процесите на промяна в икономиката, политиката, институционализирането на демокрацията и правовия ред, социалната стратификация, ценностите, светогледите и идентичностите, публичността и медиите, социалните групи и гражданството.

Съвременната българска социология разработва различни тематични кръгове, които най-общо могат да бъдат групирани по следния начин [3], [4]:

1. Изследване на общите характеристики на съвременните общества, динамиката и перспективите на тяхното развитие. Разработват се нормативни и дескриптивни прогнози и стратегии за социално развитие;
2. Разработват се изследователски полета като философия на политиката, правото и икономиката, футурология, философия на социалните науки, философия на историята, философски въпроси на историческото познание, философия и социология на религията, антропология;
3. Извършват се общотеоретични и интердисциплинарни изследвания, на основата, на които се предлагат публични политики свързани със същността, насочеността, тенденциите, движещи силите и етапите на социалната динамика;
4. Наблюдават се промените в отношението между различните типове фактори в социалното развитие, процесите на глобализация и тяхното въздействие върху националните държави и регионалните процеси;
5. Задълбочено се изследва променящата се роля на половете в развитието на съвременните общества и ролята им в развитието на общочовешките процеси;
6. Проучват се процесите на модернизация и тяхната динамика в глобален и национален мащаб, при отчитане на съотношението между национални, балкански, европейски и глобални фактори в развитието;
7. Във фокуса на значим брой съвременни социолози стои междурелигиозния и межкултурен диалог в европейски и балкански контекст, национални и религиозни идентичности в глобалния свят и тяхната политическа употреба; изследва се българското развитие в рамките на Европейския съюз.
8. Голям обем от социологическата работа е насочена върху анализа на публичните политики посветени на: описанието на политиките; дефиниране и изясняване на проблемите и оценка на потребностите; оценка на сравнителните предимства на политиките; анализ на резултатите, оценка на социалното въздействие и т.н., както и мониторинг и проучване на социалните промени, генерирани от политиките.

9. Полагат се усилия за разработване на концептуални и методологически проблеми в областта на публичните политики и стратегии, свързани с разбирането за демокрацията като участие на членовете или гражданите в процесите на вземане на решения (за организацията или обществото); изследователските проблеми включват също и проблеми на гражданствеността, социалните движения, демократичните политически институции.
10. Изследват се социалните неравенства в условията на социални промени по посока на пазарно общество; появата на рискови групи и социалния контрол;
11. Значителни разработки са насочени към изследване на социалните норми, отклонения и контрол, девиантната мотивация и поведение, процесите на аномия на обществото и маргинализацията на големи социални групи;
12. Анализират се демографски промени, устойчиво развитие и конфликти, и в резултат на тях - мобилност и социална стратификация, социални неравенства, дискриминация;
13. Специално внимание се отделя на превенцията и социалния контрол; социални отклонения и девиантна мотивация; насилие. употреба и трафик на наркотици; корупция и организирана престъпност; конфликти и контрол;
14. Българският политически живот и политическата подкрепа за демокрацията са в центъра на вниманието на немалко социолози и екипи формирани за изследването на този проблем;
15. Важен проблематичен кръг за българската социология се явяват етническите отношения и конфликти в България на Балканите.
16. Анализира се престъпността, като резултат от рисковете на трансформацията и устойчивото развитие;
17. Изучава се историята и съвременно състояние на религиозните доктрини: философия, социология, етика, психология, социална доктрина и антропология; разглежда се тяхната логика, епистемология и мироглед, и др. [12], [6], [2].

Приноси на българската социология към науката

По-нататък в доклада са представени накратко теоретичните постижения на българската социология в различни направления:

1. *Теория на социологическото теоретично познание.* В тази област българската социология предлага разгърнато, обстойно определение на социологията като наука, като тя е разграничена от историята, историческия материализъм и философията. Дефинират се и частносоциологическите теории и др.
2. *Теория на емпиричното социологическо изследване.* В работата си в тази област българските социолози правят важни принципни разграничения между емпиричното социологическо изследване (ЕСИ) и емпиричното социално изследване, което отразява общото в емпиричните изследвания на всички обществени науки. Разработена методологична схема за понятийните и емпиричните индикатори, като същевременно са дефинирани основни понятия, свързани с ЕСИ. Задълбочено се представят двете основни качества на индивидуалната емпирична информация: достоверност и представителност. Разграничени са двете форми на емпиричната информация – индивидуално и съвкупна.
3. *Обща социология.* Разработени са концепцията за социологическата система, на нови общосоциологически категории - за социалните отдушници, социалната динамика, максимализма, както цялостна програма по социология. Човешката дейност е проблематизирана като основа на социологическата система. Отделен научен кръг представляват мотивите на поведение, съотнесени към социалните структури.
4. *Теория за общностната структура.* Разграничена е социологическата система от общностната структура, като се показва, че обществената действителност е нещо много по-широко от съвкупността на хората, които са неин съществен елемент, но далеч не я изчерпват. Едновременно с това са предложени системи за класификация на общностите, изследвани са същността, факторите и формите на социалната активност, изяснени са реалните прозеси на общностна диференциация и стратификация в България. Личността е разгледана като специфична социологическа система.

5. *Разработени са и редица частносоциологически отрасли, регионални и генетични теории.*
6. *Методология на изследване на бюджета на времето.*

Един от основните приноси в ползването на българската социология през е това, че откроява значението за формиране на светоглед, разбиране на социалните процеси и създаване на геополитически и поведенчески стратегеме. Тя работи за изграждането на единно национално и успешното включване в международното пространство, задачи които последователно се отстояват през последните десет години чрез избора на актуална проблематика, приобщаването на българското общество и на заинтересования социален субект към дискусии върху моралните проблеми и рисковете на българското общество.

На финала следва да се посочи и един **ключов принос на съвременната българска социология**: *тя анализира, изследва и дефинира динамиката на идентичностите, породени от процесите на глобализация, политическа интеграция и технологически иновации; ролята на комуникацията и разбирането за създаването на нови индивидуални, групови, национални и наднационални разкази. Обяснява адаптацията към променящите се социални контексти, в резултат на социо-културните и политически трансформации.*

References:

1. Antologia na balgarskata sotsiologicheska misal, Sofia, t.1 – Sast. M. Bachvarov, N. Bachvarova i Y. Vatev, red. M. Bachvarov, 1978; t.2 - Sast. Y. Vatev, S. Slavov i B. Stavrov, red. M. Bachvarov, 1979; t.3 - Sast. V. Dobriyanov, G. Fotev, Z. Karaivanova i B. Stavrov, red. V. Dobriyanov, 1985
2. Dobriyanov, V., Sotsiologia, sotsialni nauki, istoricheski materializam, Filosofska misal, kn.6, Sofia, 1968
3. Koleva, S., Nenkova, D., Treneva, S., (sastaviteli), Sotsiologiyata v Bulgaria prez pogleda na pokoleniyata (intervyuta s balgarski sotsiolozi), Sofia – Moskva, 2012
4. Koleva, S., Nepisanata istoria na savremennata balgarska sotsiologia, V: Nikolay Tilkidzhiev i Stefan Donchev (sastaviteli). Sotsiologicheski perspektivi. Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, Sofia, 2002
5. Mihaylov, S., Empirichnoto sotsiologicheskoto izsledvane, Sofia, 1973; 2-ro izd. - 1980
6. Mihaylov, S., Sotsialni otdushnitsi, sp. Savremennik, kn.2, Sofia, 1985
7. Mihaylov, S., Kontseptsiyata za sotsiologicheskata sistema v balgarskata
8. sotsiologicheska shkola, Sotsiologicheski problemi, kn. 5, Sofia, 1989
9. Oshavkov, Zh., Istoricheskiyat materializam i sotsiologiyata, Sofia, 1958; 2-ro izd. - Sofia, 1970
10. Oshavkov, Zh., Za haraktera, metodologiyata i metodikata na sotsiologicheskite izsledvania, Sofia, 1960
11. Oshavkov, Zh., Sotsiologiyata kato nauka, Sofia, 1970; 2-ro izd. - 1983
12. Pavlov, T., Sotsiologia i biologia (Kam polemikata na prof. D. Mihalchev - prof. Iv. Kinkel po vaprosa za otnoshenieto mezhdur sotsiologiyata i biologiyata kato nauki). Sofia, 1940
13. Stavrov, B., Istoria na sotsiologiyata v Bulgaria, UI „Stopanstvo“, Sofia, 2004

*Sonya Ilieva
Professor, DSc
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
e-mail: s.ilieva@shu.bg*